

บทที่ ๒

หลักพุทธจริยธรรมว่าด้วยการครองเรือน

หลักพุทธจริยธรรมในการครองเรือนของหญิงไทยแต่งงานกับชาวต่างชาติ ในเขตอำเภอทุ่งเขาหลวง จังหวัดร้อยเอ็ดนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธจริยธรรมเพื่อการครองเรือน ซึ่งนำเสนอดังต่อไปนี้

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันแรกของสังคม มีความสำคัญมากในการเชื่อมโยงสถานภาพและบทบาทสมาชิกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการอยู่ร่วมกัน และบรรลุวัตถุประสงค์ของสมาชิก แต่ละคนได้ ซึ่งหากสถาบันครอบครัวไม่อาจทำหน้าที่ หรือมีความบกพร่องต่อหน้าที่แล้ว อาจเกิดการเสียระบบทางสังคมที่อาจนำไปสู่การเกิดปัญหาเกิดขึ้นได้ในสังคม จะเห็นได้ว่าในยุคปัจจุบันเกิดความแตกแยก หย่าร้างมากขึ้นในสังคมไทย เพราะขาดหลักการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งตามหลักการแล้วพุทธศาสนาได้เสนอหลักการครองเรือนไว้หลากหลายแนวคิด ซึ่งสามารถนำมาใช้ได้ทุกกาลสมัยและในทุกกรณี

๒.๑ หลักพุทธจริยธรรมในการครองเรือนทางพุทธศาสนา

๒.๑.๑ สังฆธรรมตามหลักพุทธศาสนา

หลักสังฆธรรม หมายถึงข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงคำสอนที่เกี่ยวกับสภาวะทั้งหลาย หรือธรรมชาติและความเป็นไปได้โดยธรรมดาของสิ่งทั้งหลายหรือกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาติเรียกในภาษาบาลีว่า “นิยาม” แปลว่า กำหนดอันแน่นอน ทำนองหรือแนวทางอันแน่นอน หรือความเป็นไปอันมีระเบียบแน่นอน เพราะปรากฏให้เห็นว่าเมื่อมีเหตุปัจจัยอย่างนั้น ๆ แล้วก็จะมีความเป็นไปอย่างนั้น ๆ แน่นนอน

กฎธรรมชาติหรือนิยามนั้นเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาตามหลักความจริงว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ หรือสิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เป็นวัตถุหรือจิตใจ หรือชีวิตในโลกที่แวดล้อมอยู่ก็ตามนั้น หมายถึง สังขตธรรมหรือธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่งทั้งหมด ซึ่งล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย แต่อาจจะแยกประเภทไปตามลักษณะจำเพาะของความสัมพันธ์อันจะช่วยศึกษาได้ง่ายขึ้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนาได้แสดงกฎธรรมชาติ หรือนิยามไว้ ๕ ประการ คือ

๑. อุดุนิยาม เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ เช่น เรื่องลมฟ้าอากาศ ฤดูกาล ฝนตกฟ้าร้อง คนไอ หรือจาม สิ่งทั้งหลาย ผุพังเน่าเปื่อย เป็นต้น เป็นการมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิ

๒. พืชนิยาม เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ หรือเรียกว่า พันธุกรรม เช่น หลักความจริงที่ว่า พืชเช่นใดก็ให้ผลเช่นนั้น พืชมะม่วงก็ออกผลเป็นมะม่วง เป็นต้น

๓. จิตตนิยาม คือ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการทำงานของจิต ซึ่งเป็นหนึ่งในองค์ประกอบห้าส่วนที่ประกอบกันเข้าเป็นมนุษย์ การทำงานและการแสดงพฤติกรรมของจิตทางพระพุทธศาสนา เชื่อว่ามีความเป็นระเบียบและมีกฎเกณฑ์แน่นอน

๔. กรรมนิยาม คือ กฎเกณฑ์ที่เกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรม เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ทำกรรมดี มีผลดี ทำกรรมชั่ว มีผลชั่ว

๕. ธรรมนิยาม คือ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งที่กล่าวมาทั้งสี่กฎนั้น รวมลงในธรรมนิยามนี้ คือ ความเป็นไปตามธรรมดา เช่น สิ่งทั้งหลายมีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปเป็นธรรมดา ทุกคนย่อมมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา เป็นต้น

ธรรมนิยามจึงมีความหมายครอบคลุมกฎธรรมชาติทั้งหมด ซึ่งเป็นไปตามธรรมดาของเหตุปัจจัยสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย หรืออาจเรียกว่าส่วนนิยามข้ออื่น ๆ แยกออกไปจากกฎธรรมชาติในนิยามทั้ง ๕ นี้ กรรมนิยามเป็นกฎที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นเรื่องของมนุษย์โดยตรง มนุษย์เป็นผู้ปรุงแต่งกรรมหรือการกระทำ และกรรมหรือการกระทำเป็นผู้ปรุงแต่งวิถีชีวิตมนุษย์ ซึ่งสาระสำคัญหรือตัวแท้ของกรรมคือเจตนา กรรมนิยามจึงเป็นกฎที่ครอบคลุมเจตนาแห่งการกระทำของมนุษย์ทั้งหมด ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องกับนิยามอื่นใดหรือไม่ก็ตาม และการที่รวมเอากรรมนิยามเข้าไว้เป็นข้อหนึ่งในนิยาม ๕ ข้อ นั้น ก็เพราะกรรมนิยามหรือกฎแห่งกรรมเป็นเพียงธรรมชาติอย่างหนึ่งในบรรดากฎธรรมชาติทั้งหลายอันเป็นกฎที่สำคัญของมนุษย์

พุทธศาสนาก็สอนเน้นเรื่องกรรมหรือการกระทำอย่างมาก ดังนั้น พุทธพจน์ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก” แปลว่า “สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม” กรรมจึงเป็นคำสอนสำคัญยิ่งเรื่องหนึ่งในพระพุทธศาสนา ดังนั้น โดยกฎแห่งมนุษย์จึงต้องรับผิดชอบผลแห่งการกระทำของตนตามกระบวนการของธรรมชาติ นอกจากนี้การที่มีปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น หรือมนุษย์เกิดประสบทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นเพราะกรรมทั้งหมด แต่อาจเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ หรือเนื่องด้วยกฎหลายกฎร่วมกันก็ได้ เช่น ความกลัดกลุ้มใจ เศร้าร้อนใจ อาจเกิดจากกรรมนิยามบวกกับจิตตนิยามก็

ได้ ซึ่งในกฎธรรมชาติดังกล่าวหรือปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น จะมีกฎแห่งกรรมหรือกรรมนิยามรวมอยู่เป็นข้อหนึ่งด้วยเสมอ

๒.๑.๒ พุทธจริยธรรม

คำว่า "จริยธรรม" นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งสรุปได้ดังนี้ คือ จริยธรรม หมายถึง แนวทางในการประพฤติตนที่พึงงามเหมาะสม เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข เป็นความหมายที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ดังคำว่า "ธมฺมสุตฺต จริยา ธมฺมา วา อนเปตา จริยา ธมฺมจริยา" แปลว่า "ความประพฤติที่เหมาะสม หรือความประพฤติที่ไม่ปราศจากกรรม เรียกว่า ธรรมจริยา" (มังคลัตถปิณี ภาค ๒ ฉบับบาลี, ๒๕๓๖: ๔๙) เมื่อกล่าวในแง่ของพุทธศาสนา เรียกว่า พุทธจริยธรรม ตามพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา พุทธจริยธรรมนั้นนอกจากจะเป็นหลักของการดำเนินชีวิตแล้ว ยังเป็นวิธีการแก้ปัญหาด้วย

ดังนั้นครอบครัวเป็นสถาบันแรกของสังคมมีบทบาทในการเลี้ยงดูสมาชิกที่เกิดขึ้นมาให้มีชีวิตรอด ครอบครัวหมายถึง กลุ่มบุคคล กลุ่มหนึ่งประกอบด้วยบิดามารดาและบุตร ซึ่งอาจจะสืบสายโลหิต หรือจากการรับเป็นบุตรบุญธรรมได้^๒ ตามหลักพระพุทธศาสนา สถาบันครอบครัวจะดำรงเป็นองค์ประกอบหนึ่งแห่งโครงสร้างสังคมอย่างมั่นคงได้ ก็โดยอาศัยสมาชิกอันเป็นส่วนประกอบของครอบครัว แต่ละคนปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสม เป็นต้น

จุดเริ่มต้นของครอบครัว ดังคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) ตามหลักพุทธจริยธรรมในการครองเรือน หนังสือธรรมานุญชีวิต^๓ ว่า

หมวดคนครองเรือนที่เลิศล้ำ (ชีวิตบ้านที่สมบูรณ์)

คนที่เราจะเรียกว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือน เป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมี หรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า สุขของคฤหัสถ์ (กามโกกีสสุข) ๔ คือ

๑. อติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímและอุ่นใจว่า ตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางชอบธรรม

๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจเอิบอímใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

^๒ จานงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๗๕.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), ธรรมานุญชีวิต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมศาสนา), ๒๕๒๓.

๓. อนนฺตสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจเอิบอ้อมใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติดุจไม่มีโทษ คือความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจหนึ่ง

บรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด (อง.จตุกก. ๒๑/๖๒/๕๑)

คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ กฎหัตถ์ที่ดี นำเคารพนับถือแท้จริง ใน ๑๐ ประเภทต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ ดี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ ดี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ ดี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังคิด ยังมัวเมาหมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายเหนือโลกทรัพย์ได้ (เสีย ๑ ดี ๓)

พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรม และใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข; เผื่อแผ่แบ่งปัน และใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโลกทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ^๔

กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า พรവാสาธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ ซื่อตรงซื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้

๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดียิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. ขันติ อุตทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมายไม่ทอดถอนใจ

๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูล บำเพ็ญ ประโยชน์ สละโลก ละทิวาณะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน^๕

ข. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงานและคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฑิ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัย และในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริตรู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

^๔ อ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๕๑/๑๘๘.

^๕ บ.สุ.(ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

๕. จงกงานด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผลรู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไข ปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี^๖

ก. **ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี** นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคมโดยประพฤติดังนี้

๑. น. สาธารณทหารสุส ไม่คบชู้สูหามัวหมกมุ่นในทางเพศ
๒. น. ภุณเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพลิงเลิสรสผู้เดียว
๓. น. เสเว โลกายติโก ไม่พรวาเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สีสวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตตสมฺปนโน ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่ำเสมอโดยสมบูรณ์
๖. อปฺปมตฺโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นตลอดเวลา
๗. วิจฺญาโน มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นิวาตวุตติ อตฺถทฺโธ สุภาพ ไม่ดื้อกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุโรโต เสงี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
๑๐. สจฺจิโล มุทุ พุดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. สงฺกฺเหตา จ มิตฺตานํ มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย
๑๒. สํวีกาถิ เพื่อแผ่แบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป
๑๓. วิชานวา รู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี
๑๔. ตปฺเปยฺย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม
๑๕. ฌมฺมกาโม ไคร้ธรรม รักความสุจริต
๑๖. สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ
๑๗. ปริปุจฺจโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป^๗

คนร่วมชีวิต (คู่ครองที่ดี)

คู่ครองที่ดี ที่จะเป็นคู่ร่วมชีวิตกันได้ นอกจากกามคุณแล้ว ควรมีคุณสมบัติ และประพฤติตามข้อปฏิบัติ ดังนี้

ก. **คู่สร้างคู่สม** มีหลักธรรมของคู่ชีวิต ที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตสอดคล้องกลมกลืนกัน เป็นพื้นฐานอันมั่นคงที่จะทำให้อยู่ครองกันได้ชั่วนิรันดร์ เรียกว่า สมชีวิตรธรรม ๔ ประการ คือ

^๖ อภ.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๔๐/๔๗.

^๗ จุ.ชา.(ไทย) ๒๘/๕๔๕/๓๓๒.

๑. สมสัทธา มีศรัทธาสมกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชา แนวความคิด ความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือ ปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. สมศีลา มีศีลสมกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสมคล้อย ไปได้

๓. สมจาคา มีจาคะสมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. สมปัญญา มีปัญญาสมกัน รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง^๔

ข. คู่ขึ้นชมคู่ระกำ หรือ คู่บุญคู่กรรม คือ คู่ครองที่มีคุณธรรมลักษณะนิสัยความประพฤติปฏิบัติ การแสดงออกต่อกัน ที่ทำให้เกื้อกูลกันหรือถูกกัน ก็มี ต้องยอมทนกันหรืออยู่กันอย่างขมขื่น ก็มี ในกรณีนี้ ท่านแสดง ภรรยา ประเภทต่างๆ ไว้ ๗ ประเภท คือ

๑. วรกาภริยา ภรรยาเยี่ยงเพชรฆาต คือ ภรรยาที่มีใฝ่อยู่กินด้วยความพอใจ ดูหมิ่น และ คิดทำลายสามี

๒. โจริภริยา ภรรยาเยี่ยงโจร คือ ภรรยาชนิดที่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ

๓. อัยยาภริยา ภรรยาเยี่ยงนาย คือ ภรรยาที่เกียจคร้านไม่ใส่ใจการทำงาน ปากร้าย หยาบคาย ชอบข่มสามี

๔. มาตาภริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา คือ ภรรยาที่หวังดีเสมอ คอยห่วงใย เอาใจใส่ สามีหาทรัพย์มาได้ก็เอาใจใส่คอยประหยักรักษา

๕. ภคินีภริยา ภรรยาเยี่ยงน้องสาว คือ ภรรยาผู้เคารพรักสามี ดั่งน้องรักพี่ มีใจอ่อนโยน รู้จักเกรงใจ มักคล้อยตามสามี

๖. สขีภริยา ภรรยาเยี่ยงสหาย คือ ภรรยาที่เป็นเหมือนเพื่อน มีจิตภักดี เวลาพบสามีก็ร่าเริงยินดี วางตัวดี ประพฤติดีมีกิริยามารยาทงาม เป็นคู่คิดคู่ใจ

๗. ทาสีภริยา ภรรยาเยี่ยงนางทาสี คือ ภรรยาที่ยอมอยู่ได้อำนาจสามี ถูกสามีตะคอกตบตี ก่อตบหน ไม่แสดงความโกรธตอบ^๕

ท่านสอนให้ภรรยาสำรวจตนว่า ที่เป็นผู้ใด คนเป็นภรรยาประเภทไหน ถ้าจะให้ดี ควรเป็นภรรยาประเภทใดสำหรับชายอาจใช้เป็นหลักสำรวจอุปนิสัยของตนว่าควรแก้หญิงประเภทใด เป็นคู่ครอง และสำรวจหญิงที่จะเป็นคู่ครองว่าเหมาะกับอุปนิสัยตนหรือไม่แม้สามีก็ย่อมมีหลายประเภท พึงเทียบเอาจากภรรยาประเภทต่างๆ เหล่านั้น

^๔ อ.จตุกก.(ไทย) ๒๑/๕๕/๘๐.

^๕ อ.จตุกก.(ไทย) ๓/๖๐/๕๒.

ก. **คู่ศีลธรรมคู่ความดี** เอาหลักธรรมสำหรับการครองเรือนคือ ฃรวาาธรรม ๔ ประการมาใช้ต่อกันในบ้านด้วย ดังนี้

๑. ตั้จจะ ความจริง คือ ซื่อสัตย์ต่อกัน ทั้งจริงใจ จริงวาจา และจริงในการกระทำ
๒. ทัมะ ฝีกตน คือ รู้จักควบคุมจิตใจ ฝีกหัดค้ดณิสัยแก้ไขข้อบกพร่องข้อขัดแย้ง ปรับตัวปรับใจเข้าหากัน และปรับปรุงตนให้ดีขึ้นยิ่งขึ้นไป
๓. ชันติ อุดทน คือ มีจิตใจเข้มแข็งหนักแน่น ไม่ว่ความทนต่อความล้งล้าก้าเกินกัน และร่วมกันอดทนต่อความเหน้อยยากลำบากตรากตรำ ฝ่าฟันอุปสรรคไปด้วยกัน
๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ สามารถเสียสละความสุขสำราญ ความพอใจส่วนตน เพื่อคู่ครองได้ เช่น อดหลับอดนอนพยาบาลกันในยามเจ็บไข้ เป็นต้น ตลอดจนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหายของคู่ครอง ไม่ใจแคบ^{๑๑}

ง. **คู่ถูกหน้าที่ต่อกัน** สงเคราะห์ อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิส เบื้องหลังสอง คือ สามิปฏิบัติต่อภรรยา โดย

๑. ยกย่องให้เกียรติสมฐานะที่เป็นภรรยา
๒. ไม่คูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในบ้าน
๕. หาเครื่องแต่งตัวมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ภรรยาอนุเคราะห์สามี โดย

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
๕. ขยัน ช่างจัดช่างทำ เองงานทุกอย่าง^{๑๒}

จ. พ่อบ้านเห็นใจภรรยา สตรีมีความทุกข์จำเพาะตัวอีกส่วนหนึ่ง ต่างหากจากผู้ชาย ซึ่ง สามิพึงเข้าใจ และพึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ เห็นอกเห็นใจ คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามีทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามิควรให้ความอบอุ่นใจ

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

^{๑๒} ท.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๒๐๔.

๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางคราวก่อปัญหาให้เกิดความแปร-ปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ

๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ

๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเสี่ยงชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน

๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน^{๑๒}

๒.๒. หลักพุทธจริยธรรมกับการครองชีวิต

สถาบันครอบครัวมีบิดามารดา ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าของครอบครัวจึงมีหน้าที่ที่สำคัญยิ่งในการรักษาความมั่นคงของครอบครัว และสร้างครอบครัวให้เป็นสุข ความมั่นคงของครอบครัว จะเป็นไปได้โดยอาศัยหลักธรรมกถุจริยธรรม ๔ ประการ ซึ่งเป็นธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๑๓}

๑. นัฏฐกเวสนา สิ่งจำเป็นต้องใช้บริโภคและอุปโภคเมื่อหมดไปต้องพยายามหามาใช้ให้เพียงพอ ด้วยวิธีที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

๒. ชินณปฏิสังขรณา สิ่งของเครื่องใช้ และบ้านเรือนที่อยู่อาศัยหากทรุดโทรมจะต้องรู้จัก บูรณปฏิสังขรณ์ ให้อยู่ในสภาพคงทนดีงามเหมือนเดิม เพื่อให้สามารถใช้ได้ดีเป็นปกติ ไม่ควรปล่อยให้ชำรุดทรุดโทรม และเสียหายโดยไม่ทำการซ่อมแซมมิฉะนั้นบ้านเรือนจะตั้งอยู่ไม่ได้นาน ครอบครัวจะประสบความลำบาก

๓. ปริमितปานโกชนา ต้องรู้จักประมาณในการใช้สิ่งของต่าง ๆ ทั้งใช้กินและใช้อุปโภค ไม่ใช่จ่ายทรัพย์สินที่หามาได้ฟุ่มเฟือย จนไม่มีเก็บออมเอาไว้ใช้เมื่อคราวจำเป็น

๔. อธิปิยาสีลวันตสถาปนา ตั้งผู้ที่เป็นพ่อบ้านแม่เรือนต้องเป็นคนดีมีศีลธรรม มีความรัก ความเมตตาต่อกันและกัน และมีจิตใจตั้งมั่นในคุณความดี พร้อมจะเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี และสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง และเป็นสุขอย่างถาวร

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่เป็นบ่อเกิดความเจริญรุ่งเรืองให้กับสังคมโดยรวม เพราะถ้าหากสถาบันครอบครัวล้มเหลวหรือเป็นครอบครัวอันไม่พึงปรารถนาแล้วปัญหาสังคมโดยรวมก็จะตามมา ดังนั้น ครอบครัวจะมั่นคง อบอุ่น มีความสุขได้และเป็นเป้าหมายสำคัญอีกอย่าง

^{๑๒} ส.สพว.(ไทย) ๑๘/๔๖๒/๒๕๗.

^{๑๓} อญ.นฤก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๖๖.

หนึ่งของครอบครัวทั้งหลาย การจะมีความสุขในครอบครัวได้นั้น ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือ
ครัวเรือนต้องปฏิบัติตนดังนี้

๑. พยายามขยันหาทรัพย์ด้วยความสุจริต เพื่อมีความมั่นใจว่าครอบครัวจะไม่ยากแค้น
เพราะความยากไร้ทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตจะทำให้ชีวิตมีแต่ความทุกข์และความ
ยากลำบาก การมีทรัพย์สินที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตทำให้ชีวิตไม่บกพร่องสิ่งจำเป็นนั้นเป็น
ความสุขอย่างหนึ่งในชีวิตครอบครัว

๒. รู้จักใช้ทรัพย์สินที่หามาได้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น เลี้ยงดูตนเองและสมาชิก
ทุกคนในครอบครัวให้มีความสุขพอสมควรแก่สภาพ การมีทรัพย์แต่ไม่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์
จะไม่ทำให้ชีวิตมีความสุข อาจจะมีทุกข์เกิดขึ้น ดังนั้นความสุขอย่างหนึ่งของชีวิตใน
ครอบครัวก็คือ ความสุขจากการได้ใช้ทรัพย์อย่างมีประโยชน์

๓. อย่าพยายามสร้างหนี้สินใดๆ อย่างไม่จำเป็น การเป็นหนี้สินนั้นเป็นทุกข์จิตใจของผู้
เป็นหนี้จะมีความกังวลและระแวงตลอดเวลาโดยเฉพาะต่อเจ้าหนี้ บางครั้งเมื่อไม่มีทางใช้หนี้คนอื่น
ได้ ก็อาจจะหลบหนีเจ้าหนี้ ดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่เป็นสุข ครอบครัวที่อยู่เป็นสุขนั้นจะต้องปลอดจาก
หนี้ การไม่เป็นหนี้ทำให้บุคคลมีความภูมิใจและเอิบอิ่มใจเป็นอิสระไม่มีหนี้สินคิดค้างใคร

๔. ความสุขประการสุดท้ายก็คือ การประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามหลักศีลธรรมและ
ถูกต้องตามระเบียบประเพณีกฎเกณฑ์ของสังคมดำรงชีวิตเป็นพลเมืองดีต่อประเทศชาติศาสนา
ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่การงานและครอบครัวภูมิใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ทำให้เกิดความสุขได้^{๑๔}

หน้าที่ของบุตรที่มีต่อ บิดามารดา

ความเป็นมนุษย์โดยธรรมชาติมีความเชื่อมโยงกับบิดามารดาเมื่อบิดามารดาให้ชีวิตที่
เป็นคนแก่เขาแล้ว ท่านทั้งสองคือ ผู้บังเกิดเกล้า เราเป็นผู้อาศัยท่านเกิด อาศัยท่านอยู่อาศัยท่านเรียน
อาศัยท่านสารพัด ประเด็นสำคัญว่าในฐานะของความเป็นลูก ทำตนอย่างไรจึงจะได้ให้บิดามารดา
ได้อาศัยด้วยตระหนักในภาระหน้าที่ของตนต่อท่านด้วยความเคารพบูชา ตามที่พระพุทธองค์ทรง
แสดงไว้ คือ ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำงาน แบ่งเบาภาระหน้าที่ จนถึงทำงาน
ให้ท่านดำรงวงศ์ตระกูลไม่ให้ตกต่ำเพราะตน ทำตนให้บิดามารดาพอใจในการที่จะมอบทรัพย์
สมบัติให้ และเมื่อท่านตายไปแล้วก็ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน

^{๑๔} จานงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๖๖.

คุณธรรมหลักชุดหนึ่งที่ทรงแสดงไว้ในนามว่า วัตรบท ๗ ประการที่ช่วยให้คนซึ่งมีคุณธรรมเหล่านี้เป็นหลักใจ เป็นเรือนใจ เป็นคนดีตามสมควรแก่ฐานะ อำนาจพลให้บังเกิดในสุคติหลังจากตายไปแล้วนั้นคือ^๕

๑. มาตาเปตภิโร อุปัฏฐากบำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาของตนด้วยสำนึกกตัญญูทเวที

๒. กุเลเชฏฐาปจายี มีความเคารพนับถือประพฤติดนอ่อนน้อม ถ่อมตนต่อญาติผู้ใหญ่ในตระกูล

๓. สณฺหวาโจ เจริญถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน สบายหู สบายใจ ด้วยความรู้สึกร่วมเป็นมิตรต่อท่านที่ตนพูดด้วยหรือพูดถึงท่าน

๔. อปีสุณฺวาโจ งดเว้นการพูดในลักษณะส่อเสียดคือ ยุยงให้คนสองคนเป็นด้นไปทะเลาะขัดแย้งกัน แต่พูดในทางสร้างสรรค์พัฒนาให้มีความรักสามัคคี

๕. ทานสัฎฺฐาครโต ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัวจนกลายเป็นคนตระหนี่ถี่เหนียว แต่พยายามจัดความตระหนี่ออกไป จนเป็นคนมีน้ำใจ โอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อวงศาคณาญาติและคนเหล่าอื่นตามแต่กำลังความสามารถ

๖. สจฺจวาโจ มีความซื่อสัตย์สุจริตแสดงความจริงใจออกมาทางการกระทำคำพูด มีความจริงใจ จริงจังตามคำพูด ตกลงรับคำ การปฏิญาณ ปฏิญาณจนถึงการตั้งสัตยาธิษฐาน ไม่ยอมเสียสัจจะ จนเข้าถึงอุดมการณ์ อุดมคติ

๗. อโกธโน ยามใดที่มีความรู้สึก โกรธ ไม่พอใจ พยายามเอาชนะความโกรธรู้จักห้ามใจ ข่มใจตน พัฒนาขึ้นเป็นเมตตาต่อคนใกล้เคียงเป็นต้น

นอกจากคุณธรรม ๗ ประการนี้แล้ว ยังมีหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เป็นสากลสามารถนำไปใช้ได้ทุกชาติ ทุกศาสนา และทุกๆ วัฒนธรรมในโลกซึ่งเหมาะสมกับสังคมไทย วัฒนธรรมไทย หรือต่างวัฒนธรรม การดูแลเอาใจใส่และเลี้ยงดูบิดามารดาแล้วบุตรควรปฏิบัติต่อบิดามารดา ดังต่อไปนี้^๖ จึงจะได้ชื่อว่า เป็นบุตรมีคุณภาพและเป็นที่พึงปรารถนาของบิดามารดา

๑. มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดาเมื่อบิดามารดาแก่ชรา เลี้ยงตนเองไม่ได้ต้องเลี้ยงบิดามารดาเป็นการตอบแทน รวมทั้งเอาใจใส่ปรนนิบัติเมื่อบิดามารดาเจ็บไข้ได้ป่วย

๒. รู้จักช่วยทำธุระกิจการงานต่างๆ ของบิดามารดา เช่น ช่วยทำงานในบ้านช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่การงานของบิดามารดา ซึ่งประกอบอาชีพการงานนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นด้าน

^๕ พระเทพคิลก (ระแบบ วิฑูยาโณ), เราเป็นใครเป็นอะไร?, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: พรศิวการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔-๑๕.

^๖ อภ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๖๐ – ๖๑.

เกษตรกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรมหรืออาชีพส่วนตัวใดๆ ก็ตาม บุตรต้องไม่นั่งดูตาย อย่างน้อยก็ช่วยทำงานบ้านให้เรียบร้อย

๓. ช่วยดำรงวงศ์สกุลให้ยั่งยืน โดยประพิตคนเป็นคนดี เพื่อนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูล และไม่ประพิตคนให้เป็นที่เสื่อมเสียแก่ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล

๔. ประพิตคนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท กล่าวคือ ประพิตคนเป็นบุตรที่ดีเชื่อฟังโอวาท คำสอนของบิดามารดา ไม่ประพิตคนเป็นคนเกเร สร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่บิดามารดา บุตรที่เชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนของบิดามารดา ทำให้บิดามารดามีความสุขและมีความสุขภาคภูมิใจในตัวบุตร

๕. บุตรที่ดีจะต้องรู้จักเสียสละทรัพย์สินต่างๆ เพื่อช่วยเหลือสังคมโดยมอบทรัพย์สินเหล่านั้นในนามของบิดามารดา และเมื่อบิดามารดาสูญเสียชีวิตไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดา ซึ่งจะเป็นการทำให้ตนไม่ลืมบิดามารดาผู้มีอุปการคุณ และดำเนินชีวิตที่เป็นแบบอย่างที่ดีงามของบิดามารดาที่ล่วงลับไปแล้ว

กล่าวโดยสรุปบิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณมาก เป็นบุคคลที่หาได้ยากมากอย่างหนึ่งในโลกนี้ ดังนั้นบุตรที่ดีจะต้องปฏิบัติตนต่อพ่อแม่อย่างถูกต้องเหมาะสม พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า การบำรุงเลี้ยงดูบิดามารดาเป็น อุดมมงคลเป็นเหตุให้เกิดความเจริญ คนที่เลี้ยงดูมารดาบิดาย่อมมีคนยกย่องสรรเสริญ ชื่นชมอนุโมทนา แม้เทวดาทั้งหลายก็ยกย่องสรรเสริญและชื่นชมอนุโมทนาเช่นกัน

๒.๓ หลักพุทธจริยธรรมกับการสงเคราะห์อนุเคราะห์

สถาบันครอบครัวเป็นหน่วยหนึ่งของสังคม ที่จะช่วยสร้างสรรค์สังคมมีธรรมเป็นหลักความประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดี คือ มีพรหมวิหาร ซึ่งแปลว่าธรรมที่เป็นหลักใจเรือนใจของคนที่เป็นผู้ใหญ่ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดาผู้ปกครองผู้ได้ปกครองอยู่ร่วมกันด้วยความสุข ทุกคนต้องมีคุณธรรมเหล่านี้ภายในใจด้วยกันคือ^{๑๑}

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาที่จะให้เป็นสุข เป็นความรู้สึกลึกที่มีกำลังมากพอต่อการลดความอยาก ความโกรธ ความระแคะ ความรักฉันครอบครัวมีใจเมตตาต่อคนอื่นหวังเห็นคน สัตว์สามารถดำรงชีวิตโดยไม่มีเวรไม่มีภัยไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกันให้แต่ละชีวิตสามารถครองตนให้อยู่ดีมีสุขตามสมควรแก่ฐานะ

๒. กรุณา ความสงสารต้องการช่วยให้คน สัตว์หลุดพ้นจากความทุกข์ เป็นความรู้สึกลึกต่อเนื่องมาจากเมตตา ที่มองคนสัตว์อื่นด้วยความเป็นมิตร ยามที่มิตรของตนประสบปัญหา ทำหน้าที่ถูกต้องคือ กรุณา อันแสดงให้เห็นอาณาภาพของธรรมชัดเจน

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๘/๒๒๕.

๓. มุทิตา ความพลอยชื่นชมยินดีในการที่คนสัตว์ ที่ตนมีเมตตาจิตเป็นฐานอยู่นั่นเอง หรือในขณะที่เรากำลังช่วยเหลือเขาจากความทุกข์ หรือเขาหลุดพ้น จากปัญหา ความทุกข์ จิตที่มีเมตตาพร้อมที่จะร่วมทุกข์ร่วมสุขกับเขา จึงเกิดความชื่นชมยินดีกับเขา

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง วางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงคลาดชังไม่เอนเอียง ไม่เป็นฝักฝ่าย โดยมองตามความจริงว่าบุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่ว ตามสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบและพร้อมจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการเหตุผลและความเที่ยงธรรม

นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าเป็นหลักธรรมที่จะนำไปสู่การสงเคราะห์ อนุเคราะห์ต่อกันมีลักษณะของหลักการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ในรูปของการหนุนนำด้วยใจรัก เมตตา ปราณนา ดีกันอย่างต่อเนื่อง สามารถประสานคนจากจุดย่อยจนถึงโลกโดยรวม นั่นคือสังคหัตถุ^๔ และข้อที่น่าคิด คือ พระพุทธองค์ทรงแสดงว่าแม่คนที่เปี่ยมมารดาบิดา หากขาดคุณธรรม ๔ ประการนี้เป็นจุดเชื่อมโยงใจ อาจจะไม่ได้รับความเคารพ นับถือศรัทธาจากบุตรธิดาของตน

สังคหัตถุ ๔ คือ^๔

๑. ทาน การให้ การสงเคราะห์ การอนุเคราะห์ การเสียสละ การแจกแบ่งเป็นต้น ทานเป็นกุศลเจตนาที่อาศัยปัญญามองเห็นคุณค่าของการให้ มีความรัก ความเมตตาต่อคนที่ตนจะให้ ใจไม่มีความตระหนี่ ความเสียสละในสิ่งที่ตนจะให้ เป็นกระบวนการทางจิต ที่อาศัยเจตนาก่อนให้ ขณะให้หลังจากให้ไปแล้ว แสดงออกมารูปของการสงเคราะห์ยามที่คนอื่นประสบปัญหา อนุเคราะห์เป็นการแสดงไมตรีจิตมิตรภาพตามปกติของคนที่อยู่ร่วมกัน และสำนึกเห็นคุณค่าของคน สถาบันเกิดความศรัทธา ความเคารพ ความภักดีจนถึงมองไปที่ผลที่ตนจะได้รับ จากการให้ทานแล้ว บริจาคบูชา คน สถาบัน ความดี หรือที่มีปัญญามากกว่านั้นอาจมองเห็นว่าทานเป็นคุณธรรมประดับจิตให้สงบเย็น หรือคิดว่าการให้ทานนี้ดีแล้วให้ เป็นต้น ชาวโลกเชื่อมต่อกันเองกับคนอื่น ด้วยการให้การรับที่หนุนเนื่องกันมาตลอดกาลยาวนาน พระพุทธองค์จึงทรงเน้นหลักสำคัญที่พึงประสงค์มาก คือการให้สามารถผูกความเป็นไมตรีไว้ได้

๒. ปิยวาจา หรือ เปยวัชชะ เจรจาถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวานแสดงออกซึ่งความรักเมตตาหวังดีเป็นมิตรต่อคนที่ตนพูดด้วยประการสำคัญ คือ จะต้องเป็นคำพูดที่ไม่เป็นโทษ ซึ่งเมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระพื้นฐานในการพูดท่านใช้คำว่า เมตตาวาจา คือวาจาที่ประกอบด้วยเมตตาต่อคนที่ตนพูดด้วยเมื่อเป็นเช่นนั้น วาจาก็จะออกมาในรูปของวจีสัจจ ๔ ประการเป็นฐานเบื้องต้น คือ งดเว้นการพูดเท็จ คำส่อเสียด คำหยาบ คำเพ้อเจ้อเหลวไหลไร้สาระ เนื้อหาของคำพูดจึงเป็นคำสัตย์คำ

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๖.

จริง คำส่งเสริมสามัคคีประสานสามัคคี กระชับความสามัคคีตามสมควรแก่กรณีของบุคคล คำพูดไพเราะอ่อนหวานและคำพูดที่ก่อไปด้วยสารประโยชน์

๓. อัจฉริยา ประพฤติกระทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ พยายามช่วยเหลือจนช่วยในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง คนอื่น สรุปแล้วจะเป็นการสงเคราะห์สังคมทั้งด้วยวัตถุและธรรม ประการที่สำคัญคือ การประพฤติอย่างนี้ต้องเป็นคนมีความฉลาด ในกระบวนการของเหตุผล เช่น จะช่วยคนสักคนก็ต้องมีคำถามที่ต้องหาคำตอบว่าใครช่วยทำไมจึงต้องช่วย ช่วยอย่างไร ช่วยมากน้อยเพียงไร ช่วยไปแล้วเขาจะได้ประโยชน์อะไรเป็นต้น

๔. สมานัตตตา การวางตนเสมอไม่ถือตัว วางตนเสมอในคนทั้งปวงเคยเป็นอย่างไรก็คงเป็นอย่างนั้น ในขณะเดียวกันการทำให้เข้ากันคนอื่นได้ตามปกติ มีผลในทางสร้างสรรค์ พัฒนาจำต้องอาศัยหลักของ สัมปยุตธรรมในตอนต้น คือต้องมีความชัดเจนในสถานะของตนในขณะนั้นๆ ตระหนักถึงเหตุผล ความเหมาะสมกาล สถานที่ตัวคนสภาพแวดล้อมต่างๆ ในขณะนั้นๆ อันแสดงให้เห็นปัญญาของตน ในการปรับความสัมพันธ์มีนักบริหารท่านหนึ่งสรุปองค์ธรรม ๔ ข้อนี้ว่า โอบอ้อมอารี วจีไพเราะ สงเคราะห์ประชาชน วางตนได้เหมาะสม

หลักธรรมอีกชุดหนึ่ง ในการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ของครอบครัวสังคม เพื่อนมนุษย์ คือ สาราณียธรรม ซึ่งแปลว่า ธรรมที่จะนำไปสู่ ความรักใคร่ผูกพันกันโดยอาศัยฐานใจสำคัญคือ เมตตาปัญญาภาวไชยานประสานใจคนและตระหนักถึงกฎเกณฑ์ของสังคมที่ต้องรับผิดชอบร่วมกัน

สาราณียธรรม ๖ ประการได้แก่^{๑๕}

๑. เมตตากายกรรม จะทำอะไรกับใคร อย่างไรก็ตามจะต้องทำด้วยเมตตาต่อเขาทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่มีอาการของหน้าไหว้หลังหลอก พร้อมทั้งจะประพฤติกกระทำที่อำนวยความสะดวกต่อตนเอง ด้วยการปฏิบัติธรรมและคนอื่นที่จะได้ประโยชน์จากการกระทำของตน

๒. เมตตาวาจากรรม จะพูดกับใคร ถึงใคร ให้พูดด้วยใจที่ประกอบด้วยเมตตาหวังดีต่อผู้ฟังและผู้ที่ถูกพูดถึง กรอบของคำพูดอาจจะมองจากเนื้อหาสารของวาจาว่าเรื่องนั้นเป็นเรื่องจริงไหม เป็นธรรมหรือไม่ คนฟังมีความรู้สึกละอย่างไร พอใจหรือไม่พอใจ เรื่องนั้นเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้ฟังอย่างไร

๓. เมตตามโนกรรม คิดอะไรถึงใคร ให้คิดด้วยเมตตาหวังดีที่ในแง่ของภาคปฏิบัติ คนมีเมตตาจิตนั่นเองได้รับประโยชน์จากคุณภาพจิตโดยตรงแต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการเตรียมจิตให้พร้อมที่จะทำอะไรกับคนอื่นด้วยเมตตา

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

๔. สาธารณโภคี พร้อมที่จะเฉลี่ยแบ่งปัน ลาภ ผลประโยชน์ แก่คนที่ใกล้ชิดกับตน ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตามในรูปของการแบ่งกันกิน แบ่งกันใช้ แบ่งกันอยู่ อันเป็นอาการของเมตตาต่อคน มีปัญญาในการครองชีวิตเยี่ยงบัณฑิตในโลกนี้

๕. สีสสามัญญตา ความเป็นผู้มีศีล เคารพกฎเกณฑ์ กติกาของการอยู่ร่วมกันปฏิบัติตน ผสมผสานกลมกลืนกับคนอื่น ตามหลักของศีล มรรยาท กฎ กติกาที่ถือปฏิบัติกันในหน่วยงานนั้นๆ มีความประพฤติถูกต้องดีงามตามสมควรแก่สังคมที่ตนเป็นสมาชิกอยู่ในขณะนั้นๆ อันเป็นการช่วยรักษาภาพลักษณ์ขององค์กร สถาบันของตนอย่างมีความรับผิดชอบ

๖. ทิฏฐิสามัญญตา ปรับความเห็นเข้ากันได้ คือเคารพรับฟัง ความคิดเห็นกันมีความเห็นชอบร่วมกัน ตกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรืออุดมมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

หลักสมชีวิธรรม ๔

หลักธรรมการดำเนินชีวิตตามวิถีชาวพุทธก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในทุกยุคทุกสมัยได้เป็นอย่างดี คือ หลักสมชีวิธรรม ๔ ประการดังนี้^{๒๐}

๑. สมสัทธา การมีศรัทธาเสมอกัน กล่าวคือมีความเคารพนับถือในศาสนาเดียวกัน หรือมีหลักปฏิบัติในแนวเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็สามารถปรับเข้าหากันได้

๒. สมสีลา การมีศีลเสมอกัน กล่าวคือ มีความประพฤติปฏิบัติมีคุณธรรมจริยธรรม กิริยามารยาท สอดคล้องไปกันได้ไม่ขัดแย้งกัน

๓. สมจาคา การมีจาคะเสมอกัน กล่าวคือ การมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีใจกว้าง มีความเสียสละ มีเหตุมีผล พร้อมทั้งช่วยเหลือผู้อื่นเหมือนกัน

๔. สมปัญญา การมีสติปัญญาเหมาะสมเสมอกัน มีหลักการเหตุผลพอ ๆ กันเข้าใจกัน พูดยากันรู้เรื่องและยอมรับฟังเหตุผลของกันและกัน

สรุปได้ว่าหลักของสาราณียธรรม เป็นการอุดช่องว่างทางอารมณ์ของคนภายในสังคม โดยอาศัยการประสานใจของกันและกันจนมีความรัก ความเข้าใจ ความเห็นใจ มีความจริงใจต่อกัน ตามหลักที่พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า ฟังประพฤติธรรมให้เป็น สุจริตอย่าประพฤติธรรมให้เป็น ทูจริตจากการเริ่มต้นด้วยเมตตา ไมตรี มีปัญญาจนออกมาเป็นรูปธรรม สัมผัส ได้ เช่นนั้น ทรงสรุปรวมให้ทราบว่า การกระทำเช่นนี้จะนำไปสู่การสร้างความรัก ความเคารพ เพิ่มพูนการสงเคราะห์กันให้มากยิ่งขึ้น คนจะอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นมิตร สนิทสนมกัน สร้างสรรค์ให้เกิดเป็นความสามัคคี และมีเอกภาพที่พึงประสงค์ร่วมกันภายในสังคม

^{๒๐} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๕๓-๕๔.

๒.๔ หลักพุทธจริยธรรมในการรักษาตระกูลให้คงอยู่

หลักธรรมผู้เป็นทายาทนอกจากจะรับทรัพย์สมบัติของวงศ์ตระกูลมาศึกษาสืบต่อแล้ว จะต้องรับเอาหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูลมาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย เบื้องต้นในฐานะทายาทที่ดีพึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ประพจน์ตามหลักธรรมที่เป็นคุณประดุจขั้วอันเปิด ออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต หลักธรรมนี้คือ วัฏนมุข ๖ ประการ^{๒๑} ซึ่งมีรายละเอียด ต่อไปนี้

๑. อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี มีลาภอันประเสริฐ คือ ความไร้โรคทั้งจิตและกาย

๒. ศีล มีระเบียบวินัย ประพจน์ดีมีมรรยาทางม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม

๓. พุทธานุมัต ได้คนดีเป็นแบบอย่าง ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษพุทธ

ชน

๔. สุตตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง เล่าเรียนคั่นคว้าให้รู้เชี่ยวชาญ ใฝ่สดับเหตุการณ์ให้ รู้เท่าทัน

๕. ธรรมานุวัติ ดำเนินชีวิตและกิจการงานโดยชอบธรรม

๖. อลันดา มีความขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจแข็งแกร่ง ไม่ทอดอถอยเฉื่อยชาเพียร ก้าวหน้าเรื่อยไปธรรม ๖ ประการนี้ ในบาลีเดิมเรียกว่า อัคคทวาร คือ ประตูแห่งประโยชน์ประดุจ สู่จุดหมายนั่นเอง

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพจน์ที่เป็นช่องทางของความ เสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้เงินทองย่อยยับ ชีวิตอับเฉา เรียกว่า อบายมุข ๖ คือ^{๒๒}

๑. ดิตสุรายาเสพติดของเมา ซึ่งมีโทษ ๖

๑) หมดทรัพย์

๒) ก่อการทะเลาะวิวาท

๓) เป็นบ่อเกิดแห่งโรค

๔) เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง

๕) ไม่รู้จักละอาย

๖) ทอนกำลังปัญญา

๒. ชอบเที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

๑) เป็นการไม่รักตัว

^{๒๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๘๔/๒๓.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๑๕๖.

- ๒) เป็นการไม่รักครอบครัว
- ๓) เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- ๔) เป็นที่ระแวงสงสัย
- ๕) เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวดู
- ๖) เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. ชอบเที่ยวดูการเล่น ซึ่งมีโทษ ทำให้การทำงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวล คอยคิดแต่จะเที่ยวและเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เดินรำที่ไหน ขับร้อง คนตรี ที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ดิถการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

- ๑) เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
- ๒) เมื่อแพ้ ก็เสียทรัพย์ที่เสียไป
- ๓) ทรัพย์หมดไป
- ๔) ไม่เป็นที่เชื่อถือของบุคคลอื่น
- ๕) เป็นที่ดูหมิ่นของเพื่อนฝูง
- ๖) ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงครอบครัวไม่ได้

๕. คบคนชั่วเป็นมิตร ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงหญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกลวง และนักเลงหัวไม้

๖. เกียจคร้านการทำงาน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดผ่อนไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่าหนวัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน

ก. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุญพาวรี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึ่งเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า ดังนี้^{๒๓}

- ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ
- ๒) ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
- ๓) ดำรงวงศ์สกุล
- ๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
- ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

^{๒๓} ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๕๕/๒๐๒.

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธองค์ตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลายเป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะทำให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่งดงาม หรือรู้รณของการศึกษา ๘ ประการหรือบุพนิมิตแห่งมรรค ๘ นั้นเองซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

- ๑) กัลยาณมิตตตา แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี
- ๒) สีสัมปทา มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต
- ๓) ฉันทสัมปทา มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์
- ๔) อัตตสัมปทา มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุดภาระที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
- ๕) ทิฏฐิสัมปทา ตั้งอยู่ในหลักความจริง ความเชื่อถือที่ถูกต้องจึงงามมีเหตุผล
- ๖) อัปมาทสัมปทา ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
- ๗) โยนิโสมนสิการสัมปทา หลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

บุคคลที่จะรักษาวงศ์ตระกูลได้นั้นจะต้องเป็นบุคคลที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

ก. ทิฏฐิธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ^{๒๔} ปฏิบัติตามหลักธรรม เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น มีดังนี้

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญา สอดส่อง ตรวจสอบ หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคนไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถผู้นำการพ้นบื้อ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่ายมีประหยัดเก็บไว้

^{๒๔} อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๕.

ข. โภควิภาค ๔ หลักการแบ่งทรัพย์สินเป็น ๔ ส่วน เมื่อหาทรัพย์สินมาได้แล้วรู้จักจัดสรรทรัพย์สินนั้น คือ

๑. เอเกน โภค ภูมฺเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคน ที่ควรบำรุงเลี้ยงและทำประโยชน์

๒. - ๓. ทวีหิ กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้จ่ายลงทุนประกอบการงาน

๔. จตุตฺตญฺจ นิธาเปยฺย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๒๕}

ค. การใช้จ่ายโภคทรัพย์ พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหารักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หาความหมายใดๆ มิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์สินมาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทียะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากภอคะ หรือเหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือในการที่จะมีหรือ ครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว ควรใช้จ่ายเพื่อ

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากภัยอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

๓) ปุพฺพเปตฺตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

๔) ราชพละ บำรุงรัฐด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบผู้ไม่ประมาทมัวเมา^{๒๖}

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงภอคะจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ภอคะนั้นให้เกิดประโยชน์ ถูกต้องตามหลักเหตุผลแล้ว ถ้าภอคะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกันเป็นอันไม่ต้องเคียดร้อใจในทั้งสองกรณี

^{๒๕} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๗/๒๐๒.

^{๒๖} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘.

บุคคลผู้พัฒนาตนเป็นอย่างดีในการที่จะรักษาดำรงวงศ์ตระกูลได้แล้วย่อมนำชีวิตสู่การเป็นสัตบุรุษโดยยึดหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า สัปปริสธรรม ๑ ประการที่เชื่อว่าเป็นธรรมอันเป็นคุณสมบัติของสัตบุรุษที่เราอาจเรียกชื่อท่านเป็นอีกอย่างว่า บัณฑิตนักปราชญ์ เมธี เมธา คนดี วิญญูชน สาธุชน เป็นต้น ดังนั้นหลักธรรม ๑ ประการ ดังกล่าวคือ

๑. ทัมมัญญตา ความรู้จักเหตุ ธรรม หลัก กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ตามสมควรแก่กรณีของเรื่องนั้น รู้ว่าอะไรเป็นเหตุให้เกิดผลอย่างไร สรุปว่ารู้สมุทัยกับ มรรค มีความประจักษ์ชัดเจนว่า เหตุอย่างนี้จะต้องเกิดผลอย่างนี้อาจจะมองจากเหตุสาวไปหาผลหรือมองจากผลสาวไปหาเหตุก็ตาม แต่ต้องมีความชัดเจนในธรรม เหตุ กฎเกณฑ์

๒. อัตถัญญตา ความเป็นผู้จกอรรถ จุดมุ่งหมาย ผลเจตจำนง วัตถุประสงค์เป็นต้น มีความหนักแน่นในผลว่าผลอย่างนี้จะต้องมาจากเหตุอย่างนี้ สรุปความก็คือ รู้จักทุกข์ คือ สภาพปัญหาและนิโรธ คือ สภาพที่ปราศจากปัญหาอันเป็นวัตถุประสงค์เป้าหมายที่ตนต้องการ

๓. อัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักตน ว่าเป็นใคร มาจากไหน มีฐานะหน้าที่สิทธิ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ คุณธรรมเป็นอย่างไร อย่างที่ท่านกล่าวว่า คุณนอกบอกตนได้ ใช้ตนเป็น

๔. มัตตัญญตา ความเป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอเหมาะพอควรเช่นรู้จักประมาณในการรับ การบริโภค การใช้สอย การพูด การทำ อย่างที่พูดกันว่าพอใจ พอดีพอประมาณ พอควร หรือการทำความดีให้ถูกดี ทำความดีให้ถึงดี ทำความดีอย่าให้เกินดีทำความดีให้พอดี มีการลงตัวในเรื่องนั้นๆ

๕. กาลัญญตา ความเป็นผู้รู้จักกาละ รู้จักเทศะ เวลาที่เหมาะสมในการพูด การทำ การคิด การเกี่ยวข้องกับคนอื่น ๆ สรุปว่าให้เหมาะแก่กาล ตามปกติแล้ว กาละกับเทศะจะต้องไปด้วยกัน การมองด้วยความรู้จึงต้องมองไปที่เทศะ คือ สถานที่ต้องทำ พูด ปฏิบัติภารกิจนั้นๆ ด้วย เพราะบางครั้งเวลาอำนวยให้ แต่สถานที่ไม่อำนวยให้ทำอย่างนั้นก็ต้องหยุดตนเองไว้ได้

๖. ปุริสัญญตา ความรู้จักกลุ่มคน คณะบุคคล ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับขณะนั้นว่าเขาเป็นคนพวกไหนมีพื้นฐานด้านต่างๆ เป็นอย่างไร การติดต่อเกี่ยวข้องกับท่านเหล่านั้นทำอย่างไร กิริยาอาการที่จะทำให้เป็นที่พอใจคืออะไร เป็นต้น

๗. ปุคคลัญญตา หรือ ปุคคลปโลปัญญตา ความรู้จักบุคคลที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วยว่า เขาเป็นใครมีพื้นฐานด้านต่างๆ เป็นความรู้ คุณธรรม ความสนใจของเขาเป็นอย่างไร เป็นต้น จนเป็นผลให้การเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ออกมาทางสร้างสรรค์พัฒนา^{๒๗}

^{๒๗} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ วิฑิตญาโณ), โลกและชีวิตในวิถีแห่งธรรม, (กรุงเทพมหานคร: พรสิวกการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๓ – ๑๕๔.

องค์ธรรมทั้ง ๗ ประการนี้พึงสังเกตว่า คือ ปัญญาในระดับของการใช้งาน ในรู้ของการวินิจฉัยในการใช้ปัญญา สามารถใช้ได้ ใช้ได้ ใช้เป็น มีความถูกต้องเหมาะสม คือความรู้ที่รู้ผลและชัดเจนในตนเองสามารถทำ พูด คิดในรูปของการประสานร้อยรักกันให้เกิดความศรัทธา ความเพียร สติ สมาธิ ความอดทนในการดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชีวิต

๒.๕ หลักพุทธจริยธรรมในการเจริญก้าวหน้าของชีวิต

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ในด้านครอบครัว สังคม การศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม ในหลักธรรมอันเป็นมงคลของชีวิต ๓๘ ประการซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญ พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงหลักความเจริญปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองที่เรียกว่า จักร ๔ หรือ ธรรมประคุดล้อทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมายซึ่งมี ๔ ข้อ คือ^{๒๘}

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกถิ่นที่อยู่ที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่หรือแหล่งเล่าเรียนดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวก การแสวงหาธรรมหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดี ความงามและความเจริญก้าวหน้าประโยชน์ของการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมได้แก่

- ๑) ทำให้ได้รับความสุขกาย สุขใจ เต็มที่
- ๒) ทำให้ได้รับความเจริญ ก้าวหน้า ทั้งทางโลกและทางธรรม
- ๓) ทำให้มีโอกาสนำบุญบุญเต็มทั้งที่ทั้งทาน ศีล ภาวนา
- ๔) ทำให้ได้รู้พระสัทธรรม คือ ได้ศึกษาธรรมะ
- ๕) ทำให้ได้การเห็นอันประเสริฐ คือ ได้เห็นพระรัตนตรัย
- ๖) ทำให้ได้ฟังธรรมอันประเสริฐ คือ ได้ฟังคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- ๗) ทำให้ได้ลาภอันประเสริฐ คือ ได้ ความศรัทธาในพระรัตนตรัย
- ๘) ทำให้ได้การศึกษาอันประเสริฐ คือ ได้ศึกษาศีล สมาธิ ปัญญา
- ๙) ทำให้ได้การบำรุงอันประเสริฐ คือ ได้บำรุงพุทธศาสนา
- ๑๐) ทำให้ได้การระลึกอันประเสริฐ คือ ใจระลึกผูกพันอยู่กับพระรัตนตรัย
- ๑๑) ทำให้ได้นิสัยไม่ประมาท โดยคู่ตัวอย่างจากผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย
- ๑๒) ทำให้ได้ที่พึ่งอันสูงสุดคือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
- ๑๓) ทำให้ได้อริยทรัพย์ คือ ทรัพย์ของพระอริยเจ้าได้กำหนดทางสู่พระนิพพาน

๒. สัมปยุตตปิยสสยะ เสวนาคณิ คือ รู้จักเสวนาคบหา หรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ผู้ทรงคุณ และผู้ที่เกี่ยวเนื่องแก่การแสวงหาธรรมหาความรู้ความก้าวหน้าองงามและความเจริญโดยธรรม

^{๒๘} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑.

คนดีหรือบัณฑิตโดยทั่วไป มี ๒ ประเภท ได้แก่

๑. บัณฑิตภายนอก คือ บุคคลทั่วไปไม่ว่าใครก็ตามที่เป็นผู้ประพฤติดี มีคุณธรรม ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา

๒. บัณฑิตภายใน คือ ตัวเราขณะที่คิดดี พุทธิ และทำดีนั่นเอง ดังนั้น การคบบัณฑิต ภายในก็คือ การพยายามฝึกตนให้เป็นผู้มีจิตใจผ่องใส มีสติระลึกรู้ถึงแต่ความคิดดีๆ เป็นไปเพื่อความสำเร็จสรรพดี คำพูดดีๆ เป็นไปเพื่อยกย่องผู้พูดและผู้ฟังให้สูงขึ้น และการกระทำดีๆ เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนและผู้อื่น

ประโยชน์จากการคบบัณฑิต

- ๑) ทำให้มีจิตใจผ่องใส สามารถทำความดีตามไปด้วย
- ๒) ทำให้ได้ปัญญาเพิ่มขึ้น เป็นคนหนักแน่นมีเหตุผล
- ๓) ทำให้มีความเห็นถูก เป็นสัมมาทิฐิ
- ๔) ทำให้ไม่ต้องเศร้าโศกเคียดแค้นเพราะทำผิด
- ๕) ทำให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป
- ๖) ทำให้มีความสุข ปลอดภัยจากอุปสรรคภัยพาลต่างๆ
- ๗) ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า สามารถตั้งตัวได้เร็ว
- ๘) ทำให้แม้ละโลกนี้ไปแล้ว ก็ไปสู่สุคติโลกสวรรค์
- ๙) ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้โดยง่าย

๓. อัธยาศัยดี ตั้งตนไว้ถูกวิธี คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการงานให้ตั้งมั่นแน่วแน่ และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมายแน่นอน มั่นคง

เป้าหมายชีวิตของคนทุกคนแบ่งได้เป็น ๓ ระดับได้แก่

๑. ทุฏฐัมมิกัตถะ เป้าหมายชีวิตขั้นต้น คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์ในชาตินี้ เป็นการตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะต้องตั้งตัวตั้งฐานะให้ได้ ด้วยการประกอบอาชีพสุจริตไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม จะเป็นอาชีพอะไรก็แล้วแต่ความถนัดของบุคคล ขอเพียงแค่เป็นอาชีพสุจริต และเมื่อตั้งเป้าชีวิตไว้แล้ว ก็มานะฝึกฝนตนเองสร้างตัวให้บรรลุเป้าหมายชีวิตนั้นให้ได้

๒. สัมปรายิกัตถะ เป้าหมายชีวิตขั้นกลาง คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์ในชาติหน้า เป็นการตั้งเป้าหมายชีวิตไว้ว่า นอกจากจะพยายามตั้งฐานะของตนให้ได้แล้ว ก็จะตั้งใจสร้างบุญกุศลอย่างเต็มที่ในทุกๆ โอกาสที่อำนวยให้เพื่อสะสมทุนเป็นเสบียงในภพชาติต่อไป เพราะว่าสัตว์โลกทั้งหลายตายแล้วไม่สูญ คราใดที่ยังไม่หมดกิเลสก็จะต้องเกิดใหม่อีกอยู่ร่ำไป

๓. ประมัตถะ เป้าหมายชีวิตขั้นสูงสุด คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตเพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง ได้แก่ การตั้งใจปฏิบัติธรรมทุกรูปแบบ เพื่อกำจัดกิเลสให้หมดสิ้นแล้วเข้าสู่พระนิพพาน ตามหลักพุทธองค์ตรัสไว้ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ประโยชน์จากการตั้งตนชอบ

- ๑) เป็นผู้สามารถพึ่งตนเองได้
- ๒) เป็นผู้ไม่ประมาท
- ๓) เป็นผู้เตรียมไว้ดีแล้วก่อนตาย
- ๔) เป็นผู้มีความสวัสดิ์ในทุกที่ทุกสถาน
- ๕) เป็นผู้บูชาพระรัตนตรัยอย่างสูงสุด
- ๖) เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ
- ๗) เป็นตัวอย่างที่ดีแก่อนุชนรุ่นหลัง
- ๘) เป็นผู้ป้องกันภัยในอบายภูมิ
- ๙) เป็นผู้มิแก่คน สามารถตัดดวงประโยชน์จากชีวิตได้เต็มที่
- ๑๐) เป็นผู้ได้รับสมบัติทั้ง ๓ โดยง่าย คือ มนุษยสมบัติ ทิพยสมบัติและนิพพานสมบัติ

๔. ปุพเพตปญญา คือ ความเป็นผู้ที่ได้ทำความดีไว้ก่อนแล้ว การมีทุนดีได้เตรียมไว้ ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ การรู้จักศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ พัฒนาตนฝึกฝนความชำนาญต่างๆ เตรียมให้พร้อมไว้ก่อน หากมีเหตุต้องใช้งานเมื่อใด ก็สามารถจัดทำ สร้างความสำเร็จ และก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป

วิถีชีวิตของคนเรา เกิดจากการสรุปผลบุญและผลบาป ที่เราได้ทำมาตั้งแต่ภพชาติก่อนๆ จนถึงภพชาติปัจจุบัน เป็นผลของบุญระดับจิตใจและระดับบุคลิกภาพ รวมกันชักนำให้เราได้รับสิ่งที่น่าปรารถนา ตอบสนองจากภายนอก เช่น ได้รับลาภ ยศ สรรเสริญสุข การที่เราทำดีแล้ววิถีชีวิตของเราจะดีเต็มที่หรือไม่ขึ้นกับบุญเก่า หรือบาปในอดีต ที่เราเคยทำไว้ด้วย จึงเป็นเรื่องที่สลับซับซ้อนทำให้บางคนเข้าใจผิด คิดว่าทำดีแล้วไม่ได้ดีเพราะบางครั้งขณะที่เราตั้งใจทำความดีอยู่ กลับถูกใส่ร้ายป้ายสี หรือประสบเคราะห์กรรม ทำให้หมดกำลังใจในการทำความคิด

แท้จริงแล้ว ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะในขณะนั้น ผลบาปที่เราเคยทำในอดีตกำลังส่งผลอยู่ แต่บุญที่กำลังทำอยู่ปัจจุบันย่อมไม่ไร้ผล เมื่อเราตั้งใจ ทำบุญไปโดยไม่ย่อท้อบุญย่อมจะส่งผลให้ในเวลาที่เหมาะสมต่อไป

ประโยชน์ของบุพเพศบุญญา

๑. ทำให้มีปัจจัยต่างๆ พร้อม สามารถทำความดีใหม่ได้โดยง่าย

๒. อำนวยประโยชน์ทุกอย่างดังได้กล่าวมาแล้ว

๓. เป็นต้นเหตุแห่งความสุขทุกประการ

๔. เป็นเสบียงติดตัวทั้งภพนี้ ภพหน้า

เมื่อมีหลักธรรมในการทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าย่อมมีหลักความสำเร็จ ซึ่งสามารถปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ แห่งครอบครัวและกิจการอื่นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมที่ทำให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ^{๒๙}

๑. ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรักต้องการทำให้สำเร็จอย่างดี มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความคิดความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดอ่ย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ เอาจิตฝึกฝืน คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่อง ขัดแย้ง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้นโดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เพื่อจัดการและดำเนินงาน นั้นให้ได้ผลดีมีการพัฒนายิ่งขึ้นไป

สรุปได้ว่าคนที่จะเรียกได้ว่าประสบความสำเร็จในการครองเรือนเป็นภุหุสหรือชาวบ้านที่ดี น่าเคารพนับถือเป็นแบบฉบับ ควรถือเป็นตัวอย่าง จะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุข ๔ ประการ คือความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมีหรือความสุขที่ชาวบ้าน ควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเสมอ เรียกสั้นๆ ว่าสุขของภุหุส ๔ คือ^{๓๐}

๑. อติสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอ็มอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรง ความขยันหมั่นเพียรของตนโดยทางชอบธรรม

๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอ็มอิ่มใจว่าเราได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยงและบำเพ็ญคุณประโยชน์

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

^{๓๐} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๕๑.

๓. อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอ้อมใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. อนวัชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจเอิบอ้อมใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ

ข. กำกับชีวิตด้วยธรรม ๔ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า พรവാธรรม ๔ ประการ ดังนี้^{๓๑}

๑. สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ เชื่อตรง เชื่อสัจย์ จริงใจ พุคจริงทำจริง จะทำอะไรก็ให้เป็นທີ່เชื่อถือไว้วางใจได้

๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัว และแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดังงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. ขันติ อุดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียรเข้มแข็ง อุดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ทอดถอย

๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละภูกิฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน

ค. การรับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงาน และคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมดโดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็นตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิด ทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วย คุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฒน์ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้^{๓๒}

๑. ศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อความมั่นใจในพระรัตนตรัยและในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. ศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัย และมีกิริยามารยาทอันงาม และศีลที่ผู้ครองเรือนพึงปฏิบัติ คือ ศีล ๕ เป็นความประพฤติชอบทั้งทางกายและวาจา เว้นจากความชั่ว สามารถควบคุมตนเองได้

๓. สุตะ คือ ให้มีความรู้จากการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำ หรือชวนชวนให้ศึกษาหาความรู้ที่จะฟื้นฟู ปรับปรุงชีวิตจิตใจ

^{๓๑} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

^{๓๒} อญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๔๗.

๔. จาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. ปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหา และจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดีนอกจากหลักธรรมที่กล่าวมานี้แล้ว การมีชีวิตคู่ที่มีความสุขยังต้องเป็นคนที่มีศีลธรรม หรือมีมนุษยธรรม มีธรรม คือ คุณสมบัติดังนี้

๑. มีสุจริต ๓ คือ มีความประพฤติดีประพฤติดชอบ ๓ ประการ

๑.๑ กายสุจริต ความสุจริตทางกาย ทำสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติดชอบด้วยกาย

๑.๒ วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติดชอบด้วยวาจา

๑.๓ มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่ดีงามถูกต้อง ประพฤติดชอบด้วยใจ

๒. ประพฤติตามอารยธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการคือ

๒.๑ ทางกาย ๓ (กายสุจริต)

๒.๑.๑ ละเว้นการฆ่า การสังหาร การบีบคั้น เบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน

๒.๑.๒ ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัศเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและ

๒.๑.๓ ละเว้นการประพฤติดิฉิลล่วงละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น ไม่ข่มเหงน้ำใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

๒.๒ ทางวาจา ๔ (วาสุจริต)

๒.๒.๑ ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง กล่าวแต่ความสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดไปจากความจริงเพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ

๒.๒.๒ ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๒.๒.๓ ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเลียบหาย พูดแต่คำสุภาพนุ่มนวลควรฟัง

๒.๒.๔ ละเว้นการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

๒.๓ ทางใจ ๓ (มโนสุจริต)

๒.๓.๑ ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่ได้ คิดให้ คิดเสียสละทำใจให้เพื่อแผ่กว้างขวาง

๒.๓.๒ ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย ตั้งความปรารถนาดี แต่ไม่ตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๒.๓.๓ มีความเห็นถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิตมองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

๓. มีศีล ๕ หลักความประพฤติ ๑๐ ข้อข้างคั่นนั้น เป็นธรรมจริยา และเป็นอารยธรรมที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ทำคนให้เจริญขึ้นพร้อม ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ แต่ผู้ใดยังไม่มั่นคงในอารยธรรม ท่านสอนว่าผู้นั้นพึงควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อนเป็นอันน้อย ด้วยการประพฤติ ตามหลัก ศีล ๕ ที่เป็นส่วนเบื้องต้นของธรรมจริยา ๑๐ ประการนั้น ก็ยังจะได้ชื่อว่าเป็นคนมีศีลธรรม คือ

๓.๑ เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๓.๒ เว้นจากอทินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิงไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓.๓ เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๓.๔ เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๓.๕ เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องคองของมีเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม

สรุปสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่เป็นบ่อเกิดความเจริญรุ่งเรืองให้กับสังคมโดยรวมเพราะถ้าหากสถาบันครอบครัวล้มเหลวหรือเป็นครอบครัวอันไม่พึงปรารถนาแล้วปัญหาสังคมโดยรวมก็จะตามมา ดังนั้น ครอบครัวจะมั่นคง อบอุ่น มีความสุขได้และเป็นเป้าหมายสำคัญอีกอย่างหนึ่งของครอบครัวทั้งหลาย การจะมีความสุขในครอบครัวได้นั้น

ในการครองเรือนสิ่งที่คนสองคนต้องมาใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน ซึ่งมาจากครอบครัวที่มีพื้นฐานไม่เหมือนกัน ดังนั้นการที่จะครองเรือนหรือการใช้ชีวิตคู่ให้มีความสุข จะต้องใช้หลักธรรมในการครองเรือน ดังที่กล่าวมาแล้ว ชีวิตจึงจะมีความสุข